

Adolf van Nassau,

de held van Heiligerlee 1540 = 11 Juli = 1940

Toen in Augustus 1567 Alva zijn intocht in de Nederlanden hield, was Prins Willem van Oranje die landen ontweken en had zijn intrek genomen op den Dillenburgh. Hij liet aan de Nederlanden slechts den troost achter, later neergelegd in het Wilhelmus :

Oorlof mijn arme schapen
Die zijt in grooten nood,
Uw Herder zal niet slapen
Al zijt gij nu verstrooid.

Dit was geen snoeverij, maar oprechte werkelijkheid. Neerlands herder sliep inderdaad niet. Met zijn broeders Jan, Lodewijk, Adolf en Hendrik beraamde hij plannen om de Nederlanden te hulp te komen. En die plannen werden ten uitvoer gelegd ook.

Hoe was het toch mogelijk, dat de vijf Nassausche gebroeders zich zoo vol vuur gaven voor een schijnbaar verloren zaak als die der Nederlanden ?

Meenden die vijf Nassausche gravenzonen nu heusch, dat zij in staat zouden zijn op te tornen tegen een wereldmacht, als die van Spanje destijds was ?

Dat Willem zich voor de Nederlanden interesseerde kon nog verklaard worden uit de groote belangen, die hij door zijn bezittingen aldaar had. Maar zijn vier broeders bezaten daar geen voet grond.

Hoe kwamen zij zoo enthousiast voor de lage landen ? Het geheim daarvan lag bij moeder Juliana van Stolberg. Haar opvoeding had haar zonen hiertoe gebracht. Schreef zij niet eens aan Lodewijk : „Laat u niet door menschelijke wijsheid verleiden, doch bidt veeleer met allen ijver tot uwen Hemelschen Vader, om Zijnen Heiligen Geest, dat Die ulieder harten verlichte, opdat gij Zijn Goddelijk Woord zooveel in u is, bevordert, niet tegen hetzelfde handelt, maar in alles het eeuwige meer liefhebt dan het tijdelijke.“

Dat was het geheim der Nassausche helden.

Zij stelden in alles het eeuwige boven het tijdelijke en de lijfspreuk hunner moeder : „Onze God is God“, waarmee zij zeggen wilde, dat alle belangen veilig wa-

ren in Zijn handen ; dat zij vertrouwen konden, want dat Hij waakte, was ook hun levensdevies. Het eeuwige boven het tijdelijke — vandaar de verkoop van al de kostbaarheden en de sieraden, waaraan hun vorstelijk hart was gehecht.

En met dit geld wordt een leger gehuurd.

Een krijgsplan wordt opgesteld, een plan, dat duidelijk verraadt, hoe bekwaam de Prins was op strategisch gebied.

Lodewijk en Adolf trokken naar het Noorden, naar Groningerland.

Adolf van Nassau was toen nog slechts een jonge man van 27 jaren. Hij was geboren den 11en Juli 1540. De geschiedschrijver Hooft noemt Adolf „een Heer van groote hoope“ en inderdaad moet hij een zeer begaafde jonge man zijn geweest. Twee jaar lang had hij aan de Hooge-

ADOLF VAN NASSAU

„Graaf Adolf is gebleven in Vriesland in den slach.
Syn ziel in 't eewig leven, verwacht den jongsten dach.“

school te Wittenberg vertoefd en zijn leermeester Melanchton verklaarde van hem,

dat hij uitmuntte in leergierigheid. Maar hij deed dit evenzeer in moed en dapperheid. Ofschoon Lodewijk slechts honderd ruiters onder zijn commando kon stellen, aarzelt hij niet, om met zulk een handje vol soldaten aan den strijd deel te nemen.

Toen de voorbereiding ver genoeg gevorderd scheen, teekende Willem, bij „der gratiën Gods, Prince van Oranje, van Nassau, enz.” op den 6en April 1568 te Dillenburg de machtbriefen, waarmee hij aan zijn broeder Lodewijk, aan zijn zwager Willem, Graaf van den Berg en an-

dere edelen, verlof gaf het zwaard te trekken.

Lodewijk zou in het Zuiden ons land binnen vallen en deze inval had het bemachtigen van de stad Groningen ten doel. Het bezit van deze stad was van groot belang, omdat zij dicht bij Embden was gelegen, de verzamelpplaats van vele uitgewekenēn. Daar kwam nog bij, dat de Groningers reeds vroeg hun sympathie voor de goede zaak hadden getoond en er daarom alle reden was om te hopen, dat de Groningers en evenzeer de Friezen de

Lodewijk, Jan, Adolf en Hendrik, graven van Nassau-Dillenburg, broeders van Prins Willem.

inval zouden bevorderen. Daar kwam nog bij dat Aremberg, de stadhouder van Friesland afwezig was, wat den aanslag scheen te begunstigen.

Vergezeld van 50 man trok Lodewijk over de grenzen en bemachtigde hij op 23 April 1568 het Huis te Wedde, een kasteel dat aan den Graaf van Aremberg behoorde en dat Lodewijk gebruiken wilde als verzamelpunt zijner troepen.

Eindelijk had hij al zijn manschappen bijeen. Op hun vaandels prijkten de leuzen: „Nunc aut nunquam” d.i. nu of nooit en „Recuperave aut mori” d.i. overwinnen of sterven.

Spoedig trok hij nu voorwaarts en overmeesterde Appingedam, waar zijn broeder Graaf Adolf zich met zijn 100 ruiters bij hem voegde.

Men stelle zich het leger der beide Nassauers niet al te mooi voor. In feite was hun krijgsvolk niets meer dan een ongeregelde hoop. Het moest nog gemonsterd, geschikt, tot benden gevormd en geëfend worden.

En dat terwijl men zich reeds in het gebied van den vijand bevond. De soldaten waren bovendien zeer slecht van wapenen voorzien en de meesten hadden niet anders, dan wat toevallig in hun handen was gekomen. Met ongeduld wachtten Lodewijk en Adolf dan ook op de komst van Jonkheer Diederik van Sonoy, die met een aanzienlijken aankoop van geweren te Wezel belast was, doch waarvan het vervoer belemmerd werd door den Hertog van Brunswijk, die met zijn krijgsvolk aan Sonoy den weg versperde.

Aremberg, uit Frankrijk teruggekeerd, waar hij tegen de Hugenoten had gestreden, werd door Alva met spoed naar het Noorden gezonden. Het was niet onder prettige omstandigheden, dat Aremberg het bevel over de troepen, die Lodewijk en Adolf moesten verdrijven, op zich nam. Hij leed hevig aan jicht en was bedlegerig. Op zijn tocht van Arnhem over Vollenhoven naar Leeuwarden en Groningen, werd hij dan ook in een draagkoets vervoerd. Verder had hij te worstelen met geldgebrek en gelukte het hem niet dan met de uiterste moeite vier vendels Nederlandsche soldaten, die te Sneek en te Leeuwarden in bezetting lagen, marschvaardig te maken.

De tijd, die er verliep vóór de vijand kwam opdagen, had Lodewijk goed ge-

bruikt. Hij had zijn soldaten geëfend en bewapend, zoo goed als dat mogelijk was en eindelijk had hij Vrijdag den 21en Mei gebruikt, om zich de trouw zijner mannen te verzekeren door geld en beloften.

Met zijn broeder Adolf nam hij z'n intrek in het klooster Heiligerlee. Daar wachtten zij den strijd af, die nu wel zeer nabij scheen.

Seerp Anema schrijft er over in zijn :

AVOND VOOR HEILIGERLEE

De warme voorjaarszon
[in purp'ren avondkleuren
Zonk zwellend
[over 't dampend landschap neer,
Uitzaaiend vlokken goud
[op wolken veer bij veer,
Die langs de hemel
[fraai de schachten beuren.

En op de heide drijvend in de geuren
Van kruidenolie, volgt een breede slang
Van Dietsche ruiters langzaam hare gang;
Het zongoud toovert op hun helle kleuren.
Uit koper trillend sleept zich,

[stoot na stoot,
Het heldenlied: „Als vrome Christ'nen
[leven”,
In echo's voort: „'t Zal hier haast zijn
[gedaan”.

Want achter 't vendel rijdt de blijde dood
In d'Ooster nevels, waar gevaren
[zweven.....
O, God, uw arm! — de reuzenkamp
[vangt aan!

Op Zondag 23 Mei zat Graaf Lodewijk met zijn broeder Adolf aan het middagmaal in het klooster toen een boer de tijding kwam brengen dat Aremberg des nachts van Wittewierum was opgebrosen, de verlaten stelling van Appingedam had ingenomen en nu in aantocht was naar Heiligerlee. Deze tijding bracht de beide broers onmiddellijk in actie. Te ongeveer vijf uur in den namiddag kwam het Spaansche leger in 't gezicht. Aremberg voerde zes lichte kanonnen mee, die de namen van muzieknoden droegen, n.l. ut, re, mi, fa, sol, la. Hij begon den slag met een kanonade uit deze stukken geschut, waarvan de drie grootste kogels van drie pond schoten. Hiermee wilde hij schrik en verwarring brengen onder de troepen van Lodewijk, die wisten, dat hun aanvoerder geen enkel kanon bezat. Veel schade richt-

ten de kanonnen echter niet aan en met den schrik liep het ook nog al af. Had Aremberg gemeend hierdoor het treffen nog eenigen tijd te kunnen verschuiven, in de hoop dat ondertusschen Megen zou aankomen met versterkingen, dan zag hij zich hierin bedrogen.

Lodewijk had er het grootste belang bij, den strijd te verhaasten. Daarom zond hij zijn broeder Adolf met zijn 100 ruiters den Spanjaarden op den smallen Woldweg tegemoet, om zoo spoedig mogelijk met de eerst aankomenden handgemeen te worden; de slag zou zich dan wel verder uitbreiden en kon wellicht beslist zijn eer de versterking van Megen was aangekomen.

Om vijf uur begon de slag en reeds om acht uur was alles voorbij.

Met onstuimigen moed was Adolf met zijn ruiters op de vijanden ingerend.

Spoedig was nu ook het voetvolk met elkaar in een hevigen strijd gewikkeld. Onze soldaten vochten als leeuwen en wisten van geen wijken. Op zulk een ont-

vangst niet voorbereid, geraakten de troepen van Aremberg al gauw in verwarring en voor dat 't acht uur was, was de strijd beslist: het Spaansche leger bestond niet meer; de vluchtelingen waren over de geheele vlakte verstrooid. Sommigen vloten in de richting van Groningen, anderen naar het zuiden, waar zij bij Zuidlaren de aansnellende ruiters van Megen ontmoeten.

De gunstige uitslag van dezen strijd was voor een niet gering deel te danken aan de dapperheid, waarmee Graaf Adolf op de vijandelijke ruiters was ingestormd. Doch God bestuurt alle dingen: Adolf bereed dien dag een vurig, jong paard, dat niet aan het slaggewoel was gewend. Door het knallen van het geschut en het geschetter der trompetten verschrikt, was het beest niet meer te regeeren. Toen het gevecht begon, rende het paard met zulk een onstuimigheid vooruit, dat Graaf Adolf zich spoedig midden tusschen de vijanden bevond. Tevergeefs probeerde hij met

Het sneuvelen van Adolf van Nassau

zweep en sporen het dier te bedwingen en naar de zijnen terug te rijden. Het beest bleef steigeren en voorwaarts dringen. „Al dichter werd hij door de vijandelijke ruiters omringd en moedig strijdend viel hij weldra onder hun slagen eer de zijnen hem konden ontzetten. Dat hij niet weerloos was afgemaakt, toonden na den slag de vele lijken van vijanden, die om hem lagen.”

De Geuzendichter zong er van in zijn : „Van den slach bij Winschoten” :

Doch Graaf Adolf zeer onversaaft,
Is daar ook dood gebleven.
Graaf Loodwijk Cantzen wel begaaft,
Die liet daar ook zijn leven.
Veel zijn gewond, die stonden stijf
Doch hebben meest geen nood

[van 't lijf

God wil hun sterkte geven.

Adolf was de eerste der Nassausche helden, die strijdend voor de vrijheid van Nederland het leven liet, een jonge man, die groote verwachtingen had gewekt, doch helaas te jong gestorven is, om te toonen, wie hij was. Zijn bescheidenheid blijkt o.a. uit een brief, waarin hij schreef, dat hij zich op 27-jarigen leeftijd „veel te gering en onverstandig achtte, om een vendel soldaten te commandeeren”.¹⁾

Zijn dood versomberde, met name voor zijn broeder Lodewijk de vreugde van de overwinning.

Aan de zijde van den vijand betreurde men het sneuvelen van Aremberg. Vluchtend voor de Geuzen miste zijn paard bij het overspringen van een hek den sprong en stortte neer. Eer hij het dier had opgeholpen, had een Amsterdamsche balling hem een kogel in den nek geschoten. Nu viel aan ontkomen niet meer te denken, want hij werd door vijanden omringd. „Ik ben de Graaf van Aremberg, neem mij gevangen”, riep hij hun toe. Doch juist het noemen van zijn naam besliste zijn lot. Men kende hem als een van de Nederlandsche grooten, die eens met Oranje en Egmond had samengespannen, doch de zaak des vaderlands ontrouw was geworden en de zijde der Spanjaarden had gekozen. Hij bleef dood op het slagveld liggen, terwijl men zijn paard en de versierselen van het Gulden Vlies, die hij om den hals droeg naar Graaf Lodewijk bracht.

¹⁾ Archives de la Maison d' Oranje, dl. III blz. 257.

Deze zorgde er voor, dat de verslagen vijand te Heiligerlee in gewijde aarde werd begraven. De veldstukjes : ut, re, mi, fa, sol en la vielen Graaf Lodewijk in handen, alsmede de krijgskas en een aanzienlijke buit van goud, zilver en gemunt geld, waarvan de Spaansche soldaten rijkelijk voorzien waren.

Nadat de vijand het slagveld had ont ruimd vond Graaf Lodewijk het deerlijk verminkte lijk van zijn broeder, dat hij naar het klooster van Heiligerlee liet overbrengen.

Waar het stoffelijk overschot van Graaf Adolf is gebleven weet niemand. Dit is een van die onopgeloste raadsels, die de geschiedenis er vele oplevert. Een oude kroniek vermeldt, dat hij op het Huis Ter Wedde is begraven, terwijl in een brief van den Graaf van Schaumburg, gedateerd 4 Juni 1568 wordt meegedeeld, dat het lijk van Adolf in de eerste dagen van Juni is opgegraven, gebalsemd en naar den grafkelder van de graven van Oost-Friesland in de Groote Kerk van Embden is gebracht.

Ook een andere kroniek spreekt over het opgraven van het lijk en vertelt dan, dat hij in een naburige stad is bijgezet. Deze naburige stad zal dan vermoedelijk Embden zijn geweest, doch hier niet vermeld zijn uit vrees voor Alva. De kerk van Embden bezit echter geen begrafenisboeken over het jaar 1568. In de kroniek van Abel Eppens wordt weer meegedeeld, dat Graaf Adolf is bijgezet te Embden, „bij den heren begrafenissen”. Hiermee wordt bedoeld de grafkapel in de Groote Kerk, die Gravin Anna had doen bouwen en waardoor het Zuidelijke schip werd afgescheiden van het overige deel der kerk. De wand van deze kapel met haar deur, wordt tegenwoordig nog wel portaal genoemd en het is dus mogelijk, dat Graaf Adolf niet in de eigenlijke kapel, doch vlak daarbij is begraven.

Geldelijk gesteund door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, heeft men in 1911 ter plaatse onderzoekingen gedaan, die echter geen resultaat hebben opgeleverd zoodat tot op heden de laatste rustplaats van Graaf Adolf een geheim is gebleven en dit waarschijnlijk ook wel blijven zal.

Met dat al was aan de zaak der vrijheid een dapper held ontvallen, van wien men terecht groote verwachtingen mocht koesteren. Bilderdijk zong van Graaf

Adolf van Nassau :
Ja! hij verwerft den roem, die,
 [komt de vijand nader,
Heldhaftig in den drang
 [der legerspitse streeft,
Die strijdend bloed en ziel
 [uit boezem stort en ader,
En van 't verachtlijk vliên
 [besef noch denkbeeld heeft!
Zijn val versterkt, ontsteekt,
 [die aan zijn zijde vechten,
Zie dan, wat moed vermag
 [in 't grimmig krijgsbedrijf,
Fluks schokt men de ordening
 [van 's vijands legerkrachten
En stort als 't golvend meer
 [zijn drommen over 't lijf.

Met Graaf Adolf liet de eerste der vijf
broeders het leven voor de zaak der vrij-

heid. Prins Willem zelf zou de vierde en
laatste zijn.

Thans vier eeuwen na zijn geboorte her-
denken wij dankbaar het korte leven van
Graaf Adolf, dat lang genoeg geweest is,
om te toonen, door welken edelen geest
hij bezielde werd en met welk een edele
toewijding hij zich verbonden had aan de
zaak der verdrukte Nederlanden.

Alle eeuwen door is zijn heldendaad in
herinnering gebleven, door de regels, die
in ons onsterfelijk „Wilhelmuslied” aan
hem gewijd worden :

Graaf Adolf is gebleven
In Friesland in den slag,
Zijn ziel in 't eeuwig leven,
Verwacht den jongsten dag.

P. DE ZEEUW J.G.zn.

De kracht bestaat

Nauw heeft de Meinacht aan de kimmen
Het eerste morgenlicht zien klimmen,
Of 't stille erf der lage streken
Verneemt ontrust het eerste teeken
Van 't krijgsgerucht, dat stad en land
Weldra vervult en in den brand
Zet. 't Heir, ten tegenweer gewekt,
Strijdt fel en moedig, tot 't de wapnen strekt
Op wijs besluit, dat d'overmacht erkent
En zinloos wee bijtijds heeft afgewend.
Maar ziet, pas is het vuur gestaakt,
Of, als uit gruwen droom ontwaakt,
Verheft zich 't volk. Wie dorst te spellen,
Dat 't zoo veerkrachtig zou herstellen,
Dat thans weer paard en landman treden
Waar gistren nog de legers streden?
Neen, wie dit heuglijk teeken ziet,
Wanhoopt aan Neerlands toekomst niet.
Wat ook verzinkt of onder gaat,
Hij weet: de kracht van 't land bestaat!

VINCENT COORNHERT